

ANDRÉ GORZ

Lähtö kapitalismista on jo alkanut

Kysymys kapitalismista ulospääsystä ei ole koskaan ollut ajankohtaisempi. Nykyään se asettuu radikaalisti uusin termein ja uusin tarpein. Omassa kehityksessään kapitalismi on saavuttanut yhtä lailla sisäiset kuin ulkoisetkin rajansa, joita se on kykenemätön ylittämään. Tämä tekee siitä järjestelmänä elävän kuolleen, joka selviytyy naamioimalla erilaisin tekosyin perustavien kategorioidensa, työn, arvon ja pääoman kriisit.

Järjestelmäkriisi johtuu siitä tosiasiaista, että katsutun pääoman massa ei kykene enää saamaan arvoa tuotantoa kasvattamalla ja markkinoita laajentamalla. Tuotanto ei tuo enää kylliksi tuloja kyetäkseen antamaan arvoa tuotannollisille lisäinvestoinneille. Tuottavuusinvestoinnit, joiden avulla jokainen yritys pyrkii ylläpitämään voiton tasoaan, johtavat murhaaviin kilpailun muotoihin ja ne kääntyvät muun muassa kilpailuksi varsinaisten työntekijöiden määrän supistamisesta, ulkoistamisesta, delokalisaatiosta, työsuhteiden prekarisaatiosta, palkkojen alentamisesta. Toisin sanoen, makrotalouden tasolla kilpaillaan lisäarvoa luovan tuottavan työn vähentämisestä ja ostovoiman alentamisesta. Mitä vähemmän yritykset käyttävät työtä ja mitä tärkeämpää on kiinteä pääoma suhteessa jokaiseen työntekijään, sitä korkeamman on oltava riiston asteen työntekijää kohden ja siis jokaisen työntekijän tekemän lisätyön ja tuottaman lisäarvon määrän. Tällä lisätyön määrän korottamisella on rajansa, jota ei voi määrättömästi työntää etäämmäksi, vaikka yritykset siirtäisivätkin toimintaansa Kiinaan, Filippiineille tai Sudaniin.

Numerot todistavat, että tuo raja on saavutettu. Tuotantopääoman tuottava kasautuminen laskee jatkuvasti. Yhdysvalloissa viidellä sadalla Standard & Poorsin listaaamista yrityksistä on hallussaan keskimäärin 630 miljardia likvideistä rahavaroista; puolet amerikkalaisten yritysten tuotoista on peräisin operaatioista finanssimarkkinoilla. Ranskassa CAC 40 (*Cotation Assistée en Continu*) -yritysten tuotannolliset investoinnit eivät kasva samalla kun niiden tuotot lisääntyvät räjähdysmäisesti. Mahdottomuus arvouttaa kasattuja pääomia tuotannon ja työn avulla selittää fiktiivisten pääomien arvouttamiselle perustuvan fiktiivisen talouden kehitystä. Välttääkseen taantumun, joka devalorisoi (ylikasautuneen) liikapääoman, finanssivoimat ovat ottaneet tavakseen kannustaa perheitä velkaantumaan, kuluttamaan tulevaisuuden tulonsa, tulevaisuuden pörssivoittonsa, yritysten tulevat korkeat arvot, tulevaisuuden ostoksensa. Kehitys kannustaa sellaisia yrityksiä, jotka eivät vielä ole turvautuneet prekarisaatioon ja henkilöstönsä suhteettomaan riistoon ja ulkoistamiseen, LBO:n määräämiin, uudelleen järjestelyihin ja pilkkomisiin.

Fiktiivinen finanssituotteiden (pörssi)arvo on kaksinkertaistunut kuudessa vuodessa 80 000 miljardista

160 000 miljardiin dollariin (ja on kolmannes koko maailman BKT:sta). Se on saanut Yhdysvalloissa aikaan ulkoiselle ja sisäiselle velkaantumiselle perustuvan talouskasvun, mikä on rinnallaan ylläpitänyt maailmantalouden likviditeettiä ja Kiinan, sen naapureiden sekä epäsuorasti Euroopan talouskasvua.

Reaalitaloudesta on tullut pörssikuplien lisäke. Finanssitalous vaatii oman pääoman korkeaa tuottoa yrityksiltä, jotta pörssikupla ei puhkea, ja jatkuvaa nousua asuntojen hinnoissa, jotta asuntoinvestointien kupla ei puhkea – investointien, joihin pankit ovat houkutelleet yksityisiä säästöjä luvaten maita ja mantuja – sillä kuplien puhkeaminen uhkaa pankkijärjestelmää konkurssien ketjulla ja reaalitaloutta pitkittyvällä taantumalla (Japanin taantuma on kestänyt viisitoista vuotta).

”Kävelemme kuilun reunalla”, kirjoittaa Robert Benton. Se selittää, miksi yksikään valtio ei uskalla ottaa finanssivoimista irrottautumisen tai niiden häiritsemisen riskiä. On mahdotonta ajatella, että yhteiskuntapolitiikka tai ”kasvun uudelleen käynnistämisen” politiikka voisi perustua finanssikuplan luomien fiktiivisten lisäarvojen jakamiselle. Kansallisvaltioilta ei ole odotettavissa mitään olennaista, koska ne ovat viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana kilpailun imperatiivin nimissä askel askelelta luovuttaneet valtansa ylikansalliselle kvasivaltiolle, joka pakottaa niitä säätämään kansainvälisen pääoman mitan mukaan tehtyjä lakeja, pääoman, jonka ilmaisu tämä kvasivaltio itse on. Nämä lait, joita WTO, OECD ja FMI ajavat, pakottavat kaiken markkinoille, toisin sanoen määräävät yksityistämään julkiset palvelut, purkamaan sosiaaliturvan, tekemään rahavälitteisiksi viimeisetkin ei-kaupalliset suhteet. Kaikki tapahtuu ikään kuin pääoma, voitettuaan työväenluokkaa vastaan 1970-luvun lopulla aloittamansa sodan, yrittäisi hävittää kaikki yhteiskunnalliset suhteet, jotka eivät palaudu ostajan ja myyjän väliseksi suhteiksi, siis suhteet, joissa yksilöt eivät supistu tavaroiden kuluttajiksi ja työnsä myyjiksi tai minkä tahansa ”työnä” pidettävän ja hinnoitellun suorituksen tekijäksi. Markkinoiden kaikkivalta, kaiken markkinavälisestä yhteiskunnallisen suhteen ainoana muotona, projekti, jota Margaret Thatcher julisti, johtaa yhteiskunnan täydelliseen tuhoamiseen. Lisäksi pääoman ja markkinoiden globalistuminen sekä pääomien raivoisa kilpailu vaativat, että valtio ei enää takaa yhteiskunnan uusintamista vaan se yritysten kilpailukykyä. Sen

”Kapitalismi ei tarjoa mitään tulevaisuuden perspektiiviä lukuun ottamatta elämän jatkuvaa kurjistumista, oman kriisinsä pahentumista ja pitkittyvää sortumistaan, joka kulkee yhä pitempien ja pitempien taantumien ja lyhyiden elpymisien kautta.”

toimintamarginaalit yhteiskuntapolitiikassa on tuomittu kaventumaan, sosiaalimenot ovat rikkomuksia kilpailun vapautta kohtaan ja haittoja kilpailukyvyille. Julkisia investointeja infrastruktuurin puolestaan kevennetään yksityistämällä.

Kaikki markkinoilla hyökkää kaiken sen olemassaoloa vastaan, mitä britit kutsuvat nimellä *commons* ja saksalaiset *Gemeinwesen*, siis kaikkea meille jakamatonta, pysyvää, ei haltuun otettavissa olevaa ja ehdoitta käytettävää sekä saatavissa olevaa yhteistä vastaan. Yhteisten yksityistämistä vastaan ihmiset ovat reagoineet yhteisellä toiminnalla ja yhdistymällä yhdeksi ainoaksi subjektiksi. Valtiolla on ollut pyrkimys estää ja tarpeen tullen tukahduttaa nämä yhdistymiset sitä päättäväisemmin mitä enemmän siltä puuttuvat riittävät marginaalit köyhtyneiden, prekarisoituneiden, oikeuksiensa menettäneiden massojen rauhoittamiseen. Mitä enemmän valtion hallinta haurastuu, sitä varmemmin kansan vastarinta uhkaa radikalisoitua ja sitä enemmän repressiota alkavat säestää politiikat, jotka kääntävät ihmisiä toisiaan vastaan ja osoittelevat syntipukkeja, joihin keskittää vihansa.

Mikäli tuntee jollain tavoin tämän peruskudoksen, politiikan näyttämön puheet, ohjelmat ja konfliktit näyttävät naurettavan poikkeavilta suhteessa todellisiin kysymyksiin. Hallitusten ja puolueiden antamat lupaukset ja niiden ajamat tavoitteet näyttävät epätodellisilta harhautuksilta, jotka naamioivat sitä tosiasiaa, että kapitalismi ei tarjoa mitään tulevaisuuden perspektiiviä lukuun ottamatta elämän jatkuvaa kurjistumista, oman kriisinsä pahentumista ja pitkittyvää sortumistaan, joka kulkee yhä pitempien ja pitempien taantumien ja lyhyiden elpymisien kautta. Mitään ”parempaa” ei ole luvassa mikäli parempaa arvioidaan tavanomaisilla kriteereillä. Tulossa ei ole enemmän ”kehitystä” työpaikkojen, palkkojen ja turvallisuuden lisääntymisen hahmossa. Ei enemmän ”kasvua”, jonka hedelmät voitaisiin jakaa sosiaalisesti ja käyttää kapitalismin rajat ja logiikan ylittävään yhteis-

kunnalliseen muutosohjelmaan.

Neljänkymmenen vuoden ”vallankumouksellisten uudistusten” toivoa, joka kiinnittyi järjestelmään ammattiyhdistysliikkeen taisteluissa ja tavoitteli työväenluokan irrottamista pääomasta, ei enää ole. Tuotanto vaatii vähemmän ja vähemmän työtä, jakaa vähemmän ja vähemmän ostovoimaa jatkuvasti pienenevälle joukolle; työ, kuten työvoimakaan, ei ole keskittynyt suuriin tehtaisiin. Työ on enemmän ja enemmän epäjatkovaa, hajonnut toisistaan tietämättömien suorittajien, joilla on kaupalliset sopimukset työsopimusten sijaan, tekemiksi ulkoisiksi palveluksiksi. Lupaukset ja ohjelmat ”täystyöllisyyteen” paluusta ovat kangastuksia, joiden ainoana tehtävänä on ylläpitää mielikuvaa palkkatyöstä ja markkinoista, siis ajatusta, että työtä on ehdottomasti myytävä työnantajalle ja hyödykkeitä ostettava ansaituilla rahoilla, toisin sanoen, että ei ole pelastusta työn pääomalle alistamisen eikä tarpeiden kulutukselle alistamisen ulkopuolella, koska ei ole elämää eikä yhteiskuntaa markkinayhteiskunnan ja tavaraksi muuten työn, siis kapitalismin ulkopuolella ja tuolla puolen.

Markkinakuvitelma ja kauppatavaroiden valta estävät kaikenlaisen kuvittelemisen kapitalismista pääsystä ja estävät siksi myös halun kuvitella siitä ulos astumista. Niin kauan kuin olemme palkkatyön ja kauppatavaran kuvitelman vankeja antikapitalismi ja viittaukset kapitalismin ulkopuoliseen yhteiskuntaan jäävät abstrakteiksi utopioiksi ja yhteiskunnalliset kamppailut pääoman politiikkaa vastaan pysyvät puolustustaisteluina, jotka parhaassa tapauksessa voivat vähän aikaa jarruttaa, mutta eivät estää kapitalismin elämänolosuhteiden sisäistämistä.

”Ekologinen restrukturaatio” ei kykene kuin syventämään järjestelmän kriisiä. Ilmastokatastrofia on mahdollista estää rikkomatta radikaalisti siihen 150 vuoden aikana johtaneen talouden logiikkaa ja metodeita. Mikäli nykyistä kehitystä jatketaan, maailman BKT kasvaa kolmin- tai nelinkertaiseksi vuoteen 2050 mennessä.

YK:n Ilmastoneuvoston raportin mukaan CO₂-päästöjen olisi supistuttava 85% siihen mennessä, jotta lämpeneminen rajoittuisi kahteen asteeseen. Kahden asteen jälkeen seuraukset ovat lopullisia eivätkä enää hallittavissa.

Décroissance on siis hengissä selviytymisen kannalta pakko. Mutta se edellyttää toisenlaista taloutta, toisenlaista elämäntapaa, toisenlaista sivilisaatiota ja toisenlaisia sosiaalisia suhteita. Niiden puuttuessa, *décroissance* uhkaa pakottaa väkisin sotakommunismille ominaisiin rajoituksiin, säännöstelyyn ja resurssien keskittämiseen. Kapitalismista ulospääsy asettuu siis kahdelta suunnalta. Järjestelmän uusintaminen törmää samanaikaisesti sekä sen sisäisiin että ulkoisiin rajoihin, jotka toisen kahdesta ”kaiken rikkauden perustasta”, maan, hävittäminen ja ryöstäminen synnyttää. Kapitalismista ulospääsy on jo alkanut, vaikka sitä ei olekaan tietoisesti haluttu. Kysymys on ainoastaan muodosta, jonka se saa ja rytmistä, jolla se tapahtuu.

Teknisbyrokraattisen, diktatorisen ja keskitetyn sotakommunismiin pystyttäminen on looginen – houkuttelee sanaa ”normaali” – seuraus kapitalistisesta sivilisaatiosta,

joka, kasvavien pääomamassojen arvouttamisesta huolehtiessaan, on johtanut siihen, mitä Marcuse kutsui ”repressiiviseksi desublimaatioksi” – siis ”korkeampien tarpeiden” repressioksi luodakseen järjestelmällisesti kasvavia yksilöllisiä kulutustarpeita huolimatta niiden tyydyttämisen edellytyksistä. Se on väistänyt yhteiskuntien alkuperäisen kysymyksen: kysymyksen tarpeiden ja niiden tyydyttämisen mahdolliseksi tekevien olosuhteiden yhteydestä, kysymyksen yhtäältä siitä, miten huolehtia rajallisista resursseista sillä tavoin, että ne riittävät kestävästi kattamaan kaikkien tarpeet; ja sille käänteisesti etsimään yhteistä sopimusta siitä, mikä riittää kullekin sillä tavoin, että tarpeet vastaavat käytettävissä olevia resursseja.

Olemme tulleet siis tilanteeseen, jossa ei ole olemassa edellytyksiä kapitalismin meille antamien, keksimien, pakottamien ja meille houkuttelemien tarpeiden – jotta se saisi myydyksi tavarat, joita sen on opettanut meidät haluamaan – tyydyttämiseen. Niistä luopumisen oppetelmiseen ekodiktatuuri näyttää lyhyimmältä tieltä. Sen asettavat etusijalle ne, jotka pitävät kapitalismia ja markkinoita ainoina kykenevinä varallisuuden luomiseen ja

”Täysin toinen ulospääsytie on hahmottumassa. Se johtaa markkinoiden ja palkkatyön katoamiseen itsetuotannon aloittamisen ja yhteiseksi ja ilmaiseksi tekemisen avulla.”

jakamiseen; ne, jotka jo ennakoivat kapitalismin rekons-tituutiota uudelta perustalta sen jälkeen kun ekologiset katastrofit ovat nollanneet laskukoneet ja saaneet aikaan velkojen ja velkakirjojen mitätöinnin.

Kuitenkin täysin toinen ulospääsytie on hahmot-tumassa. Se johtaa markkinoiden ja palkkatyön katoa-miseen itsetuotannon aloittamisen ja yhteiseksi ja ilmai-seksi tekemisen avulla. Tämän tien tutkimusmatkailijoita ja tiedustelijoita löytyy vapaan softan, vapaan verkon (*freenet*) ja vapaan kulttuurin liikkeistä, jotka Creative Commons -lisenssin avulla tekevät vapaasti käytettä-väksi (ja ilmaiseksi, englanninkielen *free* tarkoittaa sekä kaikkien vapaasti käytettävää ja vapaata pääsyä että ilmaista) joukon rajoituksetta kopioitavissa olevia kult-tuurihyödykkeitä – tietoja, ohjelmia, tekstejä, musiikkia, elokuvia, ja niin edelleen – vapaaehtoiseen omakustan-nushintaan. Seuraava askel on loogisesti koko yhteiskun-taelämän ”vapaa” tuotanto, joka alkaa kun kapitalismista irrotetaan tiettyjä tuotannon haaroja, joita yhteismaiden kooperatiivit kykenevät paikallisesti tuottamaan. Tämän tyyppinen kauppatavarapiiristä poistuminen on laajen-tunut kulttuurihyödykkeiden alueelle, missä sitä kut-sutaan termillä *out-cooperating*; siitä klassinen esimerkki on Wikipedia, joka on out-cooperoimassa *Encyclopædia Britannican*. Tämän mallin laajentuminen materiaalisten hyödykkeiden alueelle tekee yhä enemmän mahdolliseksi tuotantovälineiden halpa hinta ja niiden käyttöä vaa-tivien teknisten tietojen leviäminen.

Tietojenkäsittelytaitojen, joista on tullut osa ”joka-päiväistä kulttuuria”, leviäminen niitä erityisesti opetta-matta, on yksi esimerkki muiden joukossa. Fabbersien, joita kutsutaan myös nimellä *digital fabricators* tai *fac-tories in a box* keksiminen – kyse on eräänlaisista jous-tavista, liikkuvista ja minne tahansa pystytettävistä työ-

pajoista, avaa paikalliselle itsetuotannolle käytännöllisesti katsoen rajattomat mahdollisuudet.

Tuottaa se, minkä kulutamme, ja kuluttaa se, minkä tuotamme, on kuninkaantie ulos markkinoilta. Se antaa meidän haluta sitä, mitä todella tarvitsemme, määrältään ja laadultaan, ja se antaa meidän määritellä uudelleen keskitetysti, kuinka ottaa huomioon ympäristö ja käyt-tävissä olevat resurssit, antaa meidän määritellä riittä-vyyden normin, jonka markkinatalous on kaikin tavoin yrittänyt hävittää. Kulutuksen supistaminen itse, sen rajoittaminen itse – *the self-restraint* – ja mahdollisuus saada takaisin valta omaan elämäämme kulkevat tätä tietä.

On todennäköistä, että parhaat esimerkit vaihtoehto-isista käytännöistä, jotka rikkovat välinsä kapitalismiin, löytyvät planeetan etelästä, ainakin jos katsomme Bras-ilian faveloissa, mutta ei yksin niissä, luotuja ”uusien kooperatiiveja”, *pontos de cultura*. Claudio Prado, joka johtaa kulttuuriministeriön ”digitaalisen kulttuurin” oh-jelmaa julisti hiljattain: ”*job* on sukupuuttoon kuoleva laji [...] Toivomme hyppäävämmä tämän 20. vuosisadan paskamaisuuden yli suoraan 19. vuosisadalta 21. vuosisa-dalle”. Brasilian hallitus tukee esimerkiksi tietokoneiden itsetuotantoa ja kierrätystä: kyse on siitä, että edistetään ”käyttäjien kykyä tekniikan haltuun ottamiseksi pää-määränä yhteiskunnallinen muutos”. Kolme neljästä Brasiliassa vuosina 2004 ja 2005 tuotetusta tietokoneesta onkin itse tehtyjä.

Suom. Jussi Vähämäki

(alun perin: *La sortie du capitalisme a déjà com-mencé*. <http://ecorev.org/spip.php?article641>)